

کنیم. هر یک از فصل‌های کتاب، در مورد موضوع بحث ابتدا نوشته‌های مؤلفان کلاسیک (وبر، مارکس، زیمل و...) را در متن اجتماعی و سیاسی‌شان مطرح می‌کند و آن‌گاه به طرح مباحث امروز می‌پردازد.

فصل اول: شهر، پدیدهٔ جامعه‌شناختی

در فصل اول تلاش نویسنده بر آن است که به تعریفی از شهر و عناصر آن به عنوان یک پدیدهٔ جامعه‌شناختی برسد و به این سؤال پاسخ دهد که کدام یک از پدیده‌های شهر همچون شبکه‌های ارتباطی، حمل و نقل، خانه‌ها، مکان‌های ملاقات، حمایت از انجمن‌ها و ... عناصری اختصاصاً شهری است. بدین منظور برای دستیابی به تعریف درستی از شهر، شاخص‌های آماری چون جمعیت و تراکم آن، پیدایش تاریخی شهرها، تعاریف اقتصادی شهر، فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌ها، عناصر ساختار شهری چون مسکن، کار، فراغت و آمد و شد را از نظر می‌گذراند.

شهر محصولی اقتصادی و اجتماعی است. به علاوه تولیدکنندهٔ فرهنگ است. به قول لوکوربوزیه^۱ (پدر معماری و یکی از پیشگامان معماری مدرن متعالی): «شهر باید امکان سکونت، کار کردن، رفت و آمد و تفریح را فراهم کند.» اما شهر قبل از هر چیز تجمعی از توده‌ها در گستره‌ای محدود است. فضایی صوری (پلان، ساختمان و شبکه‌های حمل و نقل) است که با همکاری ساکنان، عابران، کارگران و سرمایه‌داران و سیاست‌مداران ساخته و پرداخته شده است.

فصل دوم: شهر، صورت اجتماعی

در چه شرایطی صورت‌های فضایی متفاوت، شهرها و خانه‌ها، بر انسجام گروه‌های اجتماعی ساکن شهر اثر می‌گذارد؟ همهٔ آن‌هایی که در تولید فضای شهری مداخله دارند، پیوسته از خود می‌پرسند: این فضا چگونه مایهٔ تحکیم یا تخریب گروه‌های اجتماعی می‌شود که در آن سکونت دارند یا سکونت خواهند داشت؟

در این فصل مؤلفه‌هایی چون تأثیر بازار زمین و عرضه و تقاضای آن بر نحوهٔ توزیع گروه‌های اجتماعی، رابطهٔ حافظهٔ جمعی و فضا، تأثیر تولید فضا در فرایندهای شهرسازی بر انسجام اجتماعی، واگرایی و هم‌گرایی روابط اجتماعی در محلات متعلق به طبقات مختلف شهر، زندگی و هم‌زیستی در مجتمع‌های مسکونی بزرگ یا خانه‌های ویلایی و ... بررسی می‌شوند.

سوداگری بازار و قیمت زمین، سبب تغییرات زیادی در چهرهٔ شهر خواهد شد. سر رشتهٔ توسعهٔ شهری به دست سوداگران تیزهوشی می‌افتد که پیشاپیش می‌دانند، به دلیل رونق فزاینده، ارزش‌های جدیدی ایجاد خواهد شد و برای تأمین نیازهای جدید، محله‌های جدید و خانه‌های جدیدی ساخته خواهند شد. نوسازی که مستلزم سلب مالکیت‌ها، تخریب‌ها و تجدید سکونت‌هاست، نه فقط منظره و ساختار بازرگانی و جمعیتی محله را تغییر می‌دهد، بلکه ساکنان را بِن‌کن می‌کند و ساختار عادت‌های جمعیتی‌های

حسام مناہجی

مروری بر

«جامعه‌شناسی شهر»

جامعه‌شناسی در معنای عام، مطالعهٔ قوانین و فرایندهای اجتماعی است که مردم را نه تنها به عنوان افراد و اشخاص، بلکه به عنوان اعضای انجمن‌ها، گروه‌ها و نهادهای اجتماعی می‌شناساند و بررسی می‌کند. جامعه‌شناسی مطالعهٔ زندگی اجتماعی گروه‌ها و جوامع انسانی است. مطالعه‌ای هیجان‌انگیز و مجذوب‌کننده که موضوع اصلی آن رفتار خود ما به عنوان موجودات اجتماعی است. دامنه جامعه‌شناسی بی‌نهایت وسیع است و از تحلیل برخوردهای گذرا بین افراد در خیابان تا بررسی فرایندهای اجتماعی جهانی را در بر می‌گیرد. در این میان، «جامعه‌شناسی شهری» به عنوان یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی، دربارهٔ نقش زندگی شهری در اعمال اجتماعی، روابط اجتماعی، نهادهای اجتماعی و هر نوع ساخت اجتماعی که بر پایهٔ اشکال شهری زندگی استوار باشد، بحث می‌کند.

جامعه‌شناسی شهری مطالعهٔ ویژه‌ای است از تأثیر انسان بر محیط طبیعی و ایجاد محیط‌های مصنوعی که عمده‌ترین آن‌ها شهرها هستند. کتاب «جامعه‌شناسی شهری» نوشتهٔ **یانکل فیالکوف**^۱، جامعه‌شناس و استاد مدرسهٔ ملی معماری «وال دو سن»^۲ پاریس است. نویسنده مرزهای بین رشته‌های علوم گوناگون را غالباً مصنوعی می‌داند. به این معنی که نوشته‌شدن کتاب در حوزهٔ جامعه‌شناسی شهری را بدون مراجعه به نوشته‌های جغرافی‌دانان، انسان‌شناسان، جمعیت‌شناسان و تاریخ‌شناسان امکان‌پذیر نمی‌داند.

این کتاب دو اصل روش‌شناختی را مد نظر دارد: یکی رویکرد تاریخی و دیگری تحقیق میدانی. تحقیقات تاریخ شهری که از دههٔ ۱۹۸۰ توسعه یافته است، به ما امکان می‌دهد که مناظره‌های شهرسازی و نظریه‌های علوم اجتماعی متناظر با آن‌ها را مرور

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های دانش آموزی

به صورت ماهنامه و نه شماره در سال تحصیلی منتشر می‌شود:

رشد کودک برای دانش آموزان پیش دبستانی و پایه اول دوره آموزش ابتدایی

رشد نوجوان برای دانش آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره آموزش ابتدایی

رشد دانش آموز برای دانش آموزان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم دوره آموزش ابتدایی

مجله‌های دانش آموزی

به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود:

رشد نوجوان برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه اول

رشد پرهان برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه اول

رشد جوان برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه دوم

رشد بزرگسال برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه دوم

مجله‌های بزرگسال عمومی

(به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

♦ رشد آموزش ابتدایی ♦ رشد تکنولوژی آموزشی

♦ رشد مدرسه فردا ♦ رشد معلم

مجله‌های بزرگسال تخصصی:

به صورت فصل‌نامه و سه شماره در سال تحصیلی منتشر می‌شود:

- ♦ رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی ♦ رشد آموزش زبان و ادب فارسی
- ♦ رشد آموزش هنر ♦ رشد آموزش مشاور مدرسه ♦ رشد آموزش تربیت بدنی
- ♦ رشد آموزش علوم اجتماعی ♦ رشد آموزش تاریخ ♦ رشد آموزش جغرافیا
- ♦ رشد آموزش زبان‌های خارجی ♦ رشد آموزش ریاضی ♦ رشد آموزش فیزیک
- ♦ رشد آموزش شیمی ♦ رشد آموزش زیست‌شناسی ♦ رشد مدیریت مدرسه
- ♦ رشد آموزش فن و حرفه‌ای و کار دانش ♦ رشد آموزش پیش دبستانی

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، برای معلمان، مدیران، مربیان، مشاوران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جویان دانشگاه فرهنگیان و کارشناسان گروه‌های آموزشی و... تهیه و منتشر می‌شود.

♦ نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶.

♦ تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۳۰۱۴۷۸

♦ وبگاه: www.roshdmag.ir

کارگری را، به‌ویژه از لحاظ ارقام بودجه‌ای، روابط کار و معاشرت محلی درهم می‌شکنند.

شهر برای ساکنانش در ارتباط با راه‌هایش، حد و حدودش، میدان‌ها و محله‌هایش ادراک می‌شود. اما برای جامعه‌شناس، کاربرد این فضاها، بدون در نظر گرفتن محتوای اجتماعی و بازنمایی‌هایی که شهرنشینان از آن دارند، قابل بررسی نخواهد بود. مجاورت مکانی اجباری گروه‌های اجتماعی متفاوت نهایتاً به بروز کشمکش‌ها و فاصله گرفتن‌ها می‌انجامد. از این رو برخی از فضاهای شهری «جذاب» خوانده می‌شوند، در حالی که برخی دیگر (انبساط زیر پله‌ها، مرکز تجاری یا فلان یا بهمان کوچه و خیابان) ترسناک‌اند و باید از آن‌ها دوری گزید. بنابراین لازم است مطالعه روابط میان فضاهای فیزیکی و گروه‌های اجتماعی را برای درک چگونگی یگانگی آن در شهر با هم ادغام کرد. این موضوع «اکولوژی شهری» است که در فصل بعد بررسی شده است.

فصل سوم: شهر، یک یا چند سبک زندگی

از ابتدای قرن بیستم جامعه‌شناسان و جغرافی‌دانان متوجه شدند که سبک زندگی در کنش متقابل با محیط زندگی شکل می‌گیرد. انسان با محیط سازگار می‌شود؛ محیطی که خود محصول کنش انسانی است. شهر از این قاعده بیرون نیست، شهر محیطی بوم‌زیستی است که به دلیل تنوع و تراکم جمعیت‌ها، شرایط زندگی خاصی را ایجاد می‌کند.

در این فصل، نویسنده به رابطه شهر و سبک‌های زندگی متنوع مردمان آن می‌پردازد و به این سؤال پاسخ می‌دهد که چگونه شرایط خاص محیط شهری، وجود شیوه‌های زندگی خاصی را در محله‌های گوناگون شهر تعیین می‌کند. همچنین عمده مباحث با تکیه بر نظریات مکتب جامعه‌شناسی شهری شیکاگو مطرح می‌شوند. مفاهیمی چون «گتو»، همسایگی، جدایی‌گزینی در شهر (بر مبنای طبقات اجتماعی، روابط قومی و سایر ویژگی‌های اجتماعی و موقعیت‌های فضایی آن‌ها)، و نیز نقش فضای عمومی بر سبک‌های زندگی در این بخش مورد بحث قرار می‌گیرند.

«مکتب شیکاگو» بیشتر به دلیل جامعه‌شناسی شهری و توسعه روش کنش متقابل نمادین شناخته می‌شود. این مکتب بر رفتارهایی از انسان متمرکز شده است که توسط ساختارهای جامعه و شاخصه‌های کالبدی محیط تعیین می‌شوند، و نه خصوصیات شخصی و ژنی. زیست‌شناسان و انسان‌شناسان نظریه سیر تطوری را که ثابت می‌کند حیوانات با محیط خویش تطبیق پیدا می‌کنند، پذیرفته‌اند. مکتب شیکاگو با به کار بردن این نظریه برای انسان‌ها که مسئول سرنوشت خودشان پنداشته می‌شوند، عقیده دارد: محیط طبیعی که جامعه در آن ساکن است، یک شاخصه اساسی در شکل‌دهی به رفتار انسان محسوب می‌شود.

شیکاگو را به عنوان زادگاه جامعه‌شناسی شهری می‌شناسند. مهاجرپذیر بودن این شهر و وقوع آسیب‌های اجتماعی، شیکاگو را به یک نمونه خوب قابل تعمیم برای پژوهش‌های اجتماعی بدل

دولت و ملت، همدلی و هم‌زبانی

رشد برای رشد

نحوه اشتراک:

پس از واریز مبلغ اشتراک به شماره حساب ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت، شعبه سه‌راه آزمایش کد ۳۹۵ در وجه شرکت افست، به دو روش زیر، مشترک مجله شوید:

۱. مراجعه به وبگاه مجلات رشد به نشانی: www.roshdmag.ir و تکمیل برگه اشتراک به همراه ثبت مشخصات فیش واریزی؛
۲. ارسال اصل فیش بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک با پست سفارشی یا از طریق دورنگار به شماره ۷۷۳۳۳۱۹۲. لطفاً کپی فیش را نزد خود نگه دارید.

عنوان مجلات در خواستی:

نام و نام خانوادگی:

تاریخ تولد: میزان تحصیلات:

تلفن:

نشانی کامل پستی:

استان: شهرستان:

خیابان:

پلاک: شماره پستی:

شماره فیش بانکی:

مبلغ پرداختی:

♦ اگر قبلاً مشترک مجله رشد بوده‌اید، شماره اشتراک خود را بنویسید:

امضا:

- نشانی: تهران، صندوق پستی امور مشترکین: ۱۶۵۹۵/۱۱۱
- تلفن امور مشترکین: ۱۴-۷۷۳۳۹۷۱۳ و ۷۷۳۳۵۱۱۰ و ۷۷۳۳۶۶۵۶-۲۱

- ♦ هزینه اشتراک سالانه مجلات عمومی رشد (هشت شماره): ۳۵۰/۰۰۰ ریال
- ♦ هزینه اشتراک سالانه مجلات تخصصی رشد (سه شماره): ۲۰۰/۰۰۰ ریال

ساخت، مطالعات بوم‌شناختی در این شهر شامل درست کردن نقشه‌های موضعی از شیکاگو برای مکان وقوع رفتارهایی خاص مانند اعتیاد به الکل، قتل، خودکشی، بیماری‌های روانی و فقر، و سپس محاسبه نرخ تغییرات بر مبنای داده‌های آماری است. در واقع مطالعه فرایند تقسیم اجتماعی فضای شهری مایه اصالت مکتب بوم‌شناسی شیکاگو است که در این فصل بدان پرداخته می‌شود.

فصل چهارم: شهر، یک سازمان سیاسی

جامعه‌شناسان معتقدند که مدیریت شهری، برای سامان‌دهی مسائل شهری در ارتباط با زمین‌های شهری و خدمات اجتماعی، همه ابزارهای لازم را در اختیار ندارد. مسائل شهری نیازمند نهادهای گوناگون است. جامعه‌شناس به کار جمعی تصمیم‌گیری عمومی، به شیوه‌ای که اختیارات اعضای منتخب شورای شهر، تکنیسین‌ها، ساکنان شهر، کارشناسان و بنگاه‌های عمومی با هم جفت و جور می‌شود و خلاصه کلام، به «اداره شهر» توجه دارد.

نویسنده در این فصل به نحوه اداره و برنامه‌ریزی شهرها می‌پردازد و اینکه کدام یک از صورت‌های معاصر مدیریت و برنامه‌ریزی شهری به کثرت‌گرایی اجتماعی توجه دارند. وی با تکیه بر نظریه ماکس وبر در خصوص صورت‌بندی مؤلفه‌های شهر (اقتصاد، امنیت، آزادی، برابری و کشمکش‌های مشروعیت)، به مبحث «مشارکت شهروندی» می‌رسد. به‌ویژه در شرح عامل برادری، نمونه مثالی کمون و شرح وبر درباره آن را مرور می‌کند و مشارکت شهری و استقلال نسبی کمون در سده‌های میانی را - به عنوان یکی از پنج مشخصه آن (در کنار، برج و بارو، بازار، دادگاه، و صورت‌هایی از انجمن) - مورد بحث قرار می‌دهد. از این رهگذر، فیالکوف بحث را به شیوه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی امروزین شهر می‌کشد و سیاست شهری را بر پایه مفاهیم تناقضات شهری و نیز مشارکت همگانی تعریف می‌کند. وجود کنشگران و قدرتهای محلی، مشارکت ساکنان و خاستگاه‌های نیاز به این مشارکت، و نیز تمرکز زدایی در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت شهر از مفاهیمی هستند که در ادامه فصل مطرح می‌شوند.

در این فصل با رجوع به ابزارهای نظری‌ای که در فصل‌های پیشین به‌دست داده شدند، رهنمودهایی برای مطالعات میدانی ارائه می‌شوند. پرسش‌هایی که در این فصل مطرح می‌شوند، این‌ها هستند: منابع و داده‌های در دسترس کدام‌اند؟ برای به‌کار بردنشان چه احتیاط‌هایی را باید مراعات کرد؟ چگونه می‌توان به درک کنش‌های عمومی شهرسازی که در یک شهر یا در یک محله در جریان است، نائل شد؟ و غیره.

تکن‌نگاری، نقشه‌ها، داده‌های آماری، اسناد محلی، و اسناد شهرسازی و نحوه کاربرد آن‌ها در تحلیل‌های شهری ابزاری هستند که در این فصل به آن‌ها اشاره شده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Yankel Fijalkow 2. Val de Seine 3. Le Corbusier